

KÜLTÜR COĞRAFYAMIZDA HZ. MUHAMMED

ULUSLARARASI SEMPOZYUM
(ORTA ASYA, KAFKASYA VE BALKANLAR)

-I-

(7-8 Mart 2009)
ADAPAZARI - SAKARYA

DÜZENLEYEN
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
&
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ



DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ALVARLI HÂCE MUHAMMED LUTFİ EFENDİ'NİN HULÂSATU'L-HAKÂYIK ADLI DÎVÂN'INDA HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ

Yrd. Doç. Dr. Selami ŞİMŞEK*

GİRİŞ

Son dönem Nakşî-Hâlidî şeyhlerinden ve şâirlerinden olan Alvarlı Hâce Muhammed Lütfî Efendi, İbrahim Hakkı Hazretleri (ö. 1194/1780) gibi Erzurum'un yetiştirdiği nadide şahsiyetlerden birisidir. Erzurum halkı arasında, "Alvarlı Efe" yahut kısaca "Efe" adıyla tanınmıştır. Hemen her Erzurumlu'nun gönül ikliminde, gerek ilâhî ve gazelleriyle, gerekse menkıbeleriyle taht kurmuş olup, dünden bugüne büyük bir sevgi ve hürmetle yâd edilegelmiştir.

Muhammed Lütfî Efendi, Hulasâtu'l-Hakâyık adlı Dîvân'ının hemen her yerinde Hz. Peygamber'i bir vesile ile zikretmiş, büyük bir sevgi, hürmet ve bağlılıkla O'na methiyelerde bulunmuştur. Onun Dîvân'ında Hz. Peygamber'e olan sevgisi konusuna geçmeden önce, hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermeyi faydalı buluyoruz.

I. HAYATI

Muhammed Lütfî Efendi, 1285/1868 yılında Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesine bağlı Kındığı (Altınbaşak)¹ köyünde dünyaya gelmiştir². Babası Hâce Hüseyin Efendi (ö. 30 Rebiu'l-âhir 1336/12 Mart 1918)³, annesi Hasan-

* Yrd. Doç. Dr., Rize Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrt. Üyesi.

1 Kındığı, 1970 yılına kadar Pasinler ilçesine bağlı bir nahiye iken, bu tarihten sonra Altınbaşak ismini alarak buraya bağlı bir köy olmuştur. Bkz. Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 98.

2 Hacı Seyfeddin Mazlumoğlu, "Hidâyet Bahçeleri: Meşâhir-i Ulemâ-i Kibâirinden Hâce Muhammed Lütfî, Lâkab-ı Meşhûriyle Efe Hazretleri", *Hulâsatu'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lütfî* (İçinde), İrfan Matbaası, İstanbul 1974, s. 508; Selahattin Kıyıcı, "Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi", *DİA*, II, 552; Ahmed Ersöz, *Alvarlı Efe Hazretleri*, Nil Yay., İzmir 1991, s. 16.

3 Hâce Hüseyin Efendi, Erzurum'un Tortum ilçesine bağlı Kisha (Şenyurt) Köyü'nde Nakşibendiliği

kaleli Mazlumoğlu Hacı Emin Efendi'nin kızı Seyyide Hatice Hanım'dır. Dolayısıyla o, anne tarafından Hz. Peygamber'in soyundan gelmektedir. Kardeşleri ise, Hasbi, Ahmed, Emin ve Mahmud Vehbî (ö. 12 Ramazan 1365/10 Ağustos 1946)⁴ Efendilerdir⁵. Tahsilini başta babası olmak üzere devrinin şöhretli âlimlerinden ikmâl eden Muhammed Lutfî Efendi, icâzet alarak 1889/1307 yılında Hasankale'de bulunan Sivaslı Câmii'ne imâm olmuştur. Aynı yıl pederi ile birlikte Bitlis'e giderek⁶ Nakşî-Hâlidî şeyhlerinden Hâce Pîr-i Muhammed Küfrevî'ye⁷ intisab etmiş⁸, tarikat âdâb ve erkânını tamamladıktan sonra, 1312/1894 yılında onun mümtaz birer halîfesi olarak Hasankale'ye geri dönmüşlerdir⁹.

Muhammed Lutfî Efendi, daha sonra Hasankale'den Erzurum merkeze bağlı Dinarkom Köyü (Muratgeldi)'ne gitmiş¹⁰ ve 8 Rebiu'l-âhir 1334/12 Şubat 1916 tarihinde Ruslar'ın Erzurum ve havâlisini istilâsı üzerine pederi ile beraber Erzurum'a gelmiş ve bilâhare görevini Tercan'ın Yavi¹¹ nahiyesine nakletmiştir. Rus istilâsı sürecince Yavi'de imâmlik vazifesini deruhte eden Muhammed Lutfî Efendi, Ruslar'ın çekilmeye başlamaları, Ermeniler'in insanlık dışı hareketlere

yayan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1826)'nin halifelerinden Hacı Feyzullah Efendi (ö. 1282/1865)'ye intisab etmiş, onun vefatı üzerine Hamza Nigârî (ö. 1304/1886)'nin yanına giderek iki erbaîn çıkarmıştır. Hamza Nigârî'nin vefatından sonra Muhammed Küfrevî'ye giderek bir erbaîn çıkarmış ve icâzet alarak memleketine dönmüştür (Ersöz, *a.g.e.*, s. 6-9). Hüseyin Efendi, Erzurum'un düşman istilâsından kurtulduğu gün Ermeniler tarafından şehid edilmiş ve Kavakkapı Kabristanı'na defnolunmuştur. Bilâhare 1950 yılında bu kabristanda bir mektep inşâsı sebebiyle Muhammed Lutfî Efendi tarafından buradan alınarak Hasankale'nin Alvar Köyü'ne getirilmiş ve ikinci defa top-rağa verilmiştir. Bkz. Mazlumoğlu, *a.g.e.*, s. 506.

- 4 Mahmûd Vehbî Efendi hk. geniş bilgi için bkz. M. Sıtkı Aras, *Erzurum'un Manevi Mimarları*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1996, s. 93-102.
- 5 Geniş bilgi için bkz. Ersöz, *a.g.e.*, s. 9-12.
- 6 Muhammed Lutfî Efendi, *Divân*'ında, Bitlis'e gidişini ve Pîr-i Küfrevî'ye bağlanışını *Divân*'ında, "*Bin üçyüz yedide oldum revâne/Erişdim ravza-i dârü'l-emâne...*" diye başlayan şiiriyle geniş bir şekilde anlatmaktadır. Bkz. Muhammed Lutfî, *Hulâsatu'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, s. 478-480.
- 7 Muhammed Lutfî Efendi, *Divân*'ında mürşidi Küfrevî'yi şöyle tanıtır: "*Pîr-i Küfrevî emîr-i Ebrâr/Nûr-ı ma'nevî sultân-ı ahyâr/Şems-i hidâyet necm-i sa'âdet/Hâdî-i ümmet min-keremillah*". Bkz. Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 357.
- 8 Şeyh Tâhâ-ı Hakkârî (ö. 1269/1853)'nin halifelerinden olan Hâce Pîr-i Muhammed Küfrevî hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Bitlis'te yaşadığı ve o civarda tarikatı neşrettiği kaydedilmektedir. Meşhûr halifeleri arasında, Hasan Sıdkî, Mevlânâ Muhammed Şemsî (ö. 1309/1891), Mahmud Vehbî Efe (ö. 12 Ramazan 1365/10 Ağustos 1946) –Muhammed Lutfî Efendi'nin kardeşidir- (Bkz. Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 513) ve Alvarlı Muhammed Lutfî Efendi vardır. H. Mahmut Yücer, *Osmanlı Tolumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 328 (dipnot 974).
- 9 Mazlumoğlu, *a.g.e.*, aynı yer; Kıyıcı, a.g.m., aynı yer; Ersöz, *a.g.e.*, s. 17-26. Ahmed Ersöz, söz konusu eserinde, Muhammed Lutfî Efendi'nin, Hâce Pîr-i Muhammed Küfrevî'den aldığı icâzetnamenin bir örneğini yayımlamıştır. Bkz. Ersöz, *a.g.e.*, s. 18.
- 10 Mazlumoğlu, *a.g.e.*, s. 508; Kıyıcı, a.g.m., aynı yer; Ersöz, *a.g.e.*, s. 27.
- 11 Yavi, 1970 yılına kadar şu anda Erzincan'a bağlı olan Tercan ilçesine bağlı bir nahiye iken, bu tarihten sonra Erzurum'un Çat ilçesine bağlı bir belde olmuştur. Bkz. Akbayar, *a.g.e.*, s. 169.

kalkışmaları üzerine Yavi ve çevre köylerden topladığı altmış kişilik bir birlikle Ermenilere karşı hücum geçirmiş, onları püskürterek düşmanı bertaraf etmiştir. Muhammed Lutfi Efendi ve müfrezesi, Oyuklu Köyü (Çat)¹² yakınlarındaki Ruslar'a ait bir silah cephaneliğini de ele geçirmiş, daha sonra Haydari Boğazı'ndaki Zergide (Yenice) Köyü'nde Türk birliklerine katılarak ordu ile birlikte 30 Rebiu'l-âhir 1336/12 Mart 1918'de Erzurum'a girmiştir. Muhammed Lutfi Efendi, Erzurum'a girdikleri o gün, pederi Hâce Hüseyin Efendi'yi ağır yaralı halde bulmuş ve pederinin ömrü vefa etmeyerek aynı gün şehadet mertebesine ulaşmıştır¹³.

Erzurum'un kurtuluşundan sonra tekrar anavatanı Hasankale'ye dönen Muhammed Lutfi Efendi, kendisine Hasankale müftülüğü teklif olunmuş ise de o bunu kabul etmeyip, Hasankale'ye bir saat mesafede bulunan Alvar Köyü¹⁴ sâkinlerinin ısrarlı talepleri üzerine oraya giderek bu köyde yirmi dört sene imâmlık vazifesini yürütmüştür¹⁵. Bundan dolaydır ki Muhammed Lutfi Efendi, "Alvarlı Efe Hazretleri" ve "Alvar İmâmı" diye meşhûr olmuştur. Ancak rahatsızlığı (prostat) sebebiyle sürekli doktor kontrolü altında olması gerektiği için 1357/1939 yılında tedavi maksadıyla Erzurum'a gelmiş, Mehdi Efendi Mahallesi'nde kiracı olarak bir evde ikâmet etmiş ve on altı senesi burada olmak üzere seksen sekiz yıllık çok bereketli ömrünü dine ve insanlığa hayırlı hizmetlerle geçirmiştir. 1366/1947, 1368/1949 ve 1369/1950'de olmak üzere üç kez hacca giden Muhammed Lutfi Efendi, pederi gibi Erzurum'un kurtuluşu gününde 29 Receb 1375/12 Mart 1956 tarihinde ebedî âleme göçmüş ve naaşı Alvar Köyü'nde babası Hâce Hüseyin Efendi'nin yanına defnedilmiştir¹⁶. Cenazesine oldukça kalabalık bir cemaatin (yaklaşık 70.000 kişi) iştirak ettiği

12 Oyuklu Köyü, bugün Erzurum'un ilçelerinden biri olan Çat'ın eski adıdır. Şöyle ki, "Çat ilçesi, XVIII. asrın başlarında Osmanlı Sipahileri tarafından ilçeye 17 km uzaklıkta bulunan Yavi nahiyesi civarında kurulmuş olup, XIX. asrın başlarında Dersim tarafından gelen Türk aşiretleri ile birleşmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kığı ilçesine bağlanmış daha sonra coğrafi konumu sebebiyle Tercan ilçesine bağlanmıştır. Yavi bucak merkezi iken, 1936 yılında Aşağıçat Köyü ilçe merkezi olmuş, 1939 yılında idari bağlılığı değiştirilerek Aşkale ilçesine, 1946 yılında da Oyuklu Köyü adı altında Erzurum'a bağlanmıştır. 1954 yılında ise, Oyuklu Köyü Çat adı altında ilçe merkezi haliğe dönüştürülmüştür". Bkz. <http://www.erkurum.pol.tr/erkurum/ilceler/ilceler.htm>

13 Mazlumoğlu, *a.g.e.*, aynı yer; Kıyıcı, *a.g.m.*, aynı yer; Hasan Ali Kasır, *Erzurum Şairleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s. 164-165.

14 Alvar Köyü, günümüzde Hasankale'ye bağlı bir belde durumundadır.

15 Mazlumoğlu, *a.g.e.*, aynı yer; Kıyıcı, *a.g.m.*, aynı yer; Ersöz, *a.g.e.*, s. 17-26.

16 Mazlumoğlu, *a.g.e.*, s. 509, 511-512; Ersöz, *a.g.e.*, s. 37, 57; Kasır, *a.g.e.*, s. 165. Tortumlu Hacı Bekir Topdağı'nın verdiği bilgiye göre, Muhammed Lutfi Efendi'nin türbesi, Alvar Köyü mezarlığındadır. Yüksek duvarlarla çevrilmiş, üzeri açık bir türbedir. Türbede, yan taşları kamber taşından, baş ve ayak taşları mermerden yapılmış iki mezar bulunmaktadır. Bu mezarlardan birincisi, Şeyh Muhammed Lutfi Efendi'ye, diğeri onun pederi Hâce Hüseyin Efendi'ye aittir. Bkz. Hacı Bekir Topdağı, *Şehr-i Erzurum ve Çevresinde Medfun Mânâ Âleminin Defineleri'ni Takdim*, haz. Ekrem Bakırcı, Erzurum tsz, s. 54.

nakledilmektedir¹⁷. Kendisinden sonra tarîkatı ve hizmetleri biricik mahdûmu Hacı Seyfeddin Efendi [Mazlumoğlu] (ö. 20 Cemaziye'l-âhir 1404/23 Mart 1984) tarafından devam ettirilmiştir¹⁸.

II. ŞAHSİYETİ

Hız. Peygamber'in ahlâkı ile ahlâklanan, sohbetlerinde hadis-i şerîflerden bahsederken Peygamber sevgisini mânen dimağlara akıtan¹⁹ ve bir kalbi kırmanın Arş'ı yıkmak mesâbesinde olduğunu söyleyen Muhammed Lutfi Efendi²⁰, asla dünyaya itibar etmemiş, bir asırlık (88 yıl) ömründe taş üstüne taş koymamış, ev sahibi olmayı hatırlamamış, dünya metaı ve malına sâhip olmayı asla arzulamamıştır²¹.

Şekli, şemâili, hâli, etvârı, kemâli, ilmi ve irfânı ile âdetâ sahâbe-i kirâm'dan kalma bir zât olarak nitelendirilen²² Muhammed Lutfi Efendi'nin, sohbetlerinde sürekli Allah'ın varlığından, Kur'ân-ı Kerîm'den, hadîslerden, ledün ilmiyle ilgili konulardan bahsederek öğütte bulunduğu, ölü gönülleri dirilttiği ve bu sebeple sohbetlerine herkesin hayran kaldığı, hüsn-i kabûl ile ister âlim ister halk zümrelerinden olsun bir kelime dahi olsa itiraz etmek bir yana hatırından şüphe dahi geçirmediği ifade edilmektedir²³.

Hasan Ali Kasır, mezkûr eserinde, Muhammed Lutfi Efendi'nin, Erzurum'un son dönemde yetiştirdiği meşhûr şahsiyetlerden birisi olduğunu ifade ederek, onun, şâir, sûfi ve âlim bir kişiliğe sâhip olduğunu, "Muhammedî meşreple;

17 Veysel Güllüce, "Alvarlı Efe'nin Hulâsatu'l-Hakâik'inde Kur'ânî Motifler", *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu* (26-28 Haziran 2006), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi, Erzurum 2007, c. I, s. 370.

18 Hacı Seyfeddin Efendi, 1328/1910 senesinde Erzurum'un Dınarqom Köyü (Muratgeldi)nde doğmuştur. Annesi Esmâ Hanım'ı küçük yaşta kaybeden Hacı Seyfedin Efendi'nin tahsil ve terbiyesini, pederi Muhammed Lutfi Efendi bizzat deruhte etmiştir. On sekiz yaşlarında iken, Muhammed Lutfi Efendi onu beraberinde Bitlis'e götürmüş ve Şeyh Abdülbâki Efendi, kendi cübbesini Hacı Seyfeddin Efendi'ye giydirek "Seyfeddin bizimidir." demiştir. Hacı Seyfeddin Efendi, başta pederi Muhammed Lutfi Efendi olmak üzere, amcası Mahmûd Vehbî Efendi ve Şeyh Nesim Efendi'den tarikat icâzeti alarak bu yolu devam ettirmiştir (Ersöz, a.g.e., 59-60). Ancak o, edep, tevâzü ve mahviyyetinden dolayı dâima babası Muhammed Lutfi Efendi'nin mânevî şemsiyesi altına sığınarak asla kendini göstermemiş, hayatı boyunca tâc ve hırka dahi giymemiştir (Muhammed Lutfi, *Hulâsatu'l-Hakâik*, İstanbul 1996, s. 9). Hacı Seyfeddin Efendi, 20 Cemaziye'l-âhir 1404/23 Mart 1984 tarihinde Erzurum'da Hakk'a yürümüş, cenaze namazı Gürcükapı Câmii'nde kalabalık bir topluluk tarafından kılınmış ve buradan Alvar Köyü'ne götürülerek pederinin yanına defnolunmuştur. Bu bilgileri bize veren Efe Hazretleri Vakfı'na burada teşekkür etmeyi bir borç biliyoruz.

19 Ersöz, a.g.e., s. 43, 48.

20 Muhammed Lutfi Efendi'nin, "Sakin incitme bir cânı/Yıkarsın 'arş-ı Rahmân'ı" nakaratlı 8'li hece vezniyle yazılmış 12 kıt'alık şiiri için bkz. Muhammed Lutfi, a.g.e., s. 456-457.

21 Mazlumoğlu, a.g.e., s. 509; Ersöz, a.g.e., s. 50.

22 Bkz. Ersöz, a.g.e., s. 48 (Abdurrahman Öksüz'den naklen).

23 Mazlumoğlu, a.g.e., s. 511.

Kâdirî, Nakşî, Mevlevî neşvelerinde²⁴ bir mürşid şâir” olarak tanımlamanın da mümkün bulunduğunu kaydetmektedir²⁵.

Onun gâyet temiz giyindiği, mûtedilen her hareketinin vakar ve ağıyâra müstağni olduğu, dünyası ve geçimi için hiçbir hâlî ve kavli bir talepte bulunmadığı, sofrasının bol ve misafirlerle dolup taşıdığı ve altmış sekiz sene misafirsiz bir sofraya el uzatmadığı nakledilmektedir²⁶. Torunu Nakîb Mazlumoğlu'nun verdiği bilgiye göre Muhammed Lutfî Efendi, “insanlara çok şefkatli davranır, onların kalbine sevgi saçar, fakirlere yoksullara hiç beklemedikleri anda yardım eder, onların ne halde olduklarını kendilerinden iyi bilirdi. Hatta birçok fakire fırınlardan ekmek bağlatarak onların günlük ihtiyaçlarını karşıladı. Otuz yıl süreyle sofrası açık olmuştur. Misafirler uzaktan gelmişse gece evinde ağır-lar, sabah kahvaltılarını verir, dertlerini dinler ve uğurlardı. Yakından gelenler ise yine sohbetini dinlerler ihyâ olurlardı”²⁷.

Edebî yönüne gelince, onun şiirlerinde tuluâtın (doğuşlar) hâkim olduğu ve kendisine perdeler aralandığı zaman “uşaklar yazın” dediği ve yanında bulunan kâtiplerin de hemen yazdığı, sonra “hele bir okuyun bakalım” dediğinde de onların yazıdaki hatalarını düzelttiği, gazellerini bu hassasiyetle hazırladığı ve kaleme aldığı belirtilmektedir²⁸. Ayrıca onun bütün mes’alesinin ilim olduğu, Kur’ân’a hizmeti İslâm dinine hizmet kabul ettiği, cehâletin sonucunda felâketlere sürüklenildiğini bildiği için cehâleti ortadan kaldırmak için ilmi teşvik ettiği, zaten şiirlerinde bütün bu hususları bulmanın mümkün olduğu kaydedilmekte, İslâmiyet’in aleyhine cereyanların neşvü nemâ bulduğu, pek çok müslümanın perişan olduğu o günlerde, onun dertlerini daha ziyâde şiirle dile getirdiği ifade edilmektedir²⁹.

Hasan Ali Kasır’a göre, Muhammed Lutfî Efendi, şiirlerini “âşıkâne, ârifâne, âlimâne ve mürşidâne” bir üslûpla söylemiş ve kaleme almış olup, şiirlerinin büyük bir kısmı dîvân tazında yazdığı şiirlerden teşekkül etmektedir. Onun, halk şiir zevkine uygun düşen fakat daha ziyâde Yunus’tan nefhalar taşıyan hece vezniyle yazılmış şiirleri de mevcuttur. Yunus’tan başka Fuzûlî ve Nabî gibi klâsik şiirin önde gelen şâirlerinin de etkisinde kaldığını müşâhede etmek mümkündür³⁰.

24 Muhammed Lutfî Efendi’nin Kâdirîlik, Nakşîlik ve Mevlevîlik neşveleriyle söylediği şiirleri için bkz. Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 122-123, 210-211, 384, 613.

25 Kasır, *a.g.e.*, aynı yer.

26 Ersöz, *a.g.e.*, aynı yer.

27 Ersöz, *a.g.e.*, s. 50-51 (Nakîp Mazlumoğlu’ndan naklen).

28 Ersöz, *a.g.e.*, s. 56.

29 Ersöz, *a.g.e.*, s. 56-57.

30 Kasır, *a.g.e.*, s. 165.

Muhammed Lutfi Efendi'nin, "Gel ey Ahmed gel ey Mahmûd Muhammed Mustafâ sensin/Sana meddâh olan kimdir Hudâ'nın mâ'adâsından"³¹ şeklindeki mısraları da bize Şeyh Gâlib'in "Sen Ahmed ü Mahmûd ü Muhammedsin efendim/Hak'dan bize sultân-ı müeyyedsin efendim"³² beytini hatırlatmaktadır.

III. ESERLERİ

Âlim ve ârif bir zât olan Muhammed Lütfi Efendi'nin, eskilerin elsine-i selâse dedikleri, üç dilde, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığını ve bu şiirlerinin dışında herhangi bir eserinin olmadığını biliyoruz. Şiirleri, vefatından sonra oğlu Hacı Seyfeddin Efendi (Mazlumoğlu) tarafından toplanarak Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi adı verilerek³³ ve mevcut yazma nüshaların³⁴ karşılaştırılması sûretiyle yayımlanmıştır³⁵.

Ahmed Ersöz'e göre, söz konusu eser, içeriği bakımından tasavvufî, ifade-sinin şekli cihetinden de bütünüyle manzûmdur. Esâsen eserin isminden de anlaşılacağı üzere Muhammed Lutfi Efendi'nin mektuplarını –manzûmdur- da ihtivâ etmekte olup, kendisine intisab edenler ve hayranları arasında "Dîvânçe" olarak meşhûrdur ve âşikâne bir edâ ile dile getirilmiştir³⁶.

Hulasâtu'l-Hakâyık'ın, çalışmamızda da esas aldığımız İstanbul'da 1974 yılında basılmış olan nüshasının tertip şekli ve muhtevâsı anahatlarıyla şu şekildedir:

"Mukaddime-i Hulasâtu'l-Hakâyık" (s. 7-12) ile "Hidâyet Bahçeleri" bölümü³⁷ Hâce Seyfeddin Efendi tarafından kaleme alınmış olup, "Mukaddime"den hemen sonra Lutfi Efendi'nin gazel ve mesnevî tarzında yazdığı Arapça ve Farsça şiirler (s. 13-38) sırasıyla yer almakta, akabinde Türkçe şiirler kısmına geçilmektedir. Bu kısım da "İlticâ-nâme" (s. 39-44) ile başlar, "Mi'râcu'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm" (s. 45-59), "Mevlidü'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm"

31 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 314.

32 Şeyh Gâlib'in bu şiirinin tamamı için bkz. Mustafa Özçelik, *Gül'e Salavât*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006, 311-312.

33 Bkz. Muhammed Lutfi, *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi*, nşr. El-Hâc Seyfeddin Mazlumoğlu, İrfan Matbaası, İstanbul 1974, 520 s. ; a.mlf., *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi*, Alvarlı Efe Hazretleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, 768 s.

34 Ahmed Ersöz'ün verdiği bilgiye göre, bu eser, aynı zamanda Hacı Seyfeddin Efendi'nin eniştesi ve İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Câmii imâm-hatipliği görevinden 2001 yılında istifâ ederek ayrılan ve Efe Hazretleri Vakfı'nın kurucularından olan Hattat Hüseyin Kutlu tarafından nesih hattıyla yazılı nüshası basılmıştır. Bkz. Ersöz, *a.g.e.*, s. 110.

35 Ersöz, *a.g.e.*, aynı yer.

36 Ersöz, *a.g.e.*, aynı yer.

37 Bkz. Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 502-518.

(s. 60-72), "Merhabalar" (s. 73-75), "Kiyâmet Destânı" (s. 76-87), "Divânçe" (s. 88-463), "Dâsitân-ı Zaman" (s. 464-466), "Erzurum Destânı" (s. 467-469), "Erzurum Ulemâ-yı Kebâirinden Maksûd Efendi" (s. 469-470), "Du'â-yı Hüccâc" (s. 470-474), "Vehbî Efendi'ye Mersiye" (s. 474-476), "Müstakil Üç Şiir" (s. 476-478), "1307'de Bitlis'e Gidişin Hatırası" (s. 478-480), "Müstakil Üç Şiir" (s. 481-483), "Na't-ı Resûlullah" (s. 484-485), "İlâhî-nâme" (s. 485-487), "Sabâ-nâme" (s. 488-490), "Gülün Bülbül ile Şivesi" (s. 490-491), "Mehabbet-nâme" (s. 492-493), "Efrâd-ı Ümmet-i Muhammed'e" (s. 494-495), "Firkat-nâme" (s. 495-496), "Mâniler, Kıt'alar ve Müfredler" (s. 497-500), "Bir Hâtıra" (s. 501-504), "Hidâyet Bahçeleri" (s. 504), "Üç Şahsiyetin Hayatı" (s. 505-512), "Vehbî Efendi Hoca'nın Târihçe-i Hayatını Anlatan 32 Beyitlik Manzûme" (s. 513-515), "Medîne Şehrine 8 Bendlik Medhiye" (s. 516), "Bir İlâhî" (s. 517), "Ârifâne, Hakîmâne, Mürşidâne Bir Nasihat Manzûmesi" (s. 518-519) ile devam edip, "Sizlere elvedâ biz gider olduk" (s. 520) nakaratlı sekiz beyit ile son bulur.

Söz konusu *Divân*'da, çeşitli nazım şekilleriyle söylenen yedi yüzü aşkın şiir mevcuttur. Oldukça sade bir Türkçe'nin kullanıldığı bu şiirlerden otuz sekizinin bestelendiğini³⁸ biliyoruz. Şiirlerinde daha çok Allah aşkı, Hz. Peygamber sevgisi, çâr yâr-ı güzîn ve ehl-i beyt'e bağlılık ile çeşitli dinî-tasavvufî konular işlenmiştir. Ancak bunlar içinde Hz. Peygamber sevgisinin diğerlerine göre daha çok işlendiği ve vurgulandığı görülmektedir. Şimdi onun *Divân*'ında ortaya koymuş olduğu Hz. Peygamber sevgisini ele alıp inceleyelim.

IV. MUHAMMED LUTFİ EFENDİ'NİN DİVÂN'INDA HZ. PEYGAMBER SEVGİSİ

Yazdığı şiirlerinde "Lutfî" mahlasını kullanan³⁹ Muhammed Lutfî Efendi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, *Divân*'ının hemen her kısmında Hz. Peygamber'e çeşitli vesilelerle yer vermiştir. Söz konusu eserde, ilk gözümüze çarpan husûs, "Mi'râcu'n-Nebî", ve "Mevlidü'n-Nebî" başlıklarıdır.

38 Bestelene bu otuz sekiz şiir ve notaları için bkz. Hüseyin Kutlu, *Hâce Muhammed Lutfî (Efe Hazretleri), Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, Alvarlı Efe Hazretleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 170 vd..

39 Alvarlı Muhammed Efendi'nin, *Divân*'ının 1974 tarihinde yayımlanan nüshasında yer almayıp, 1996'daki baskısında yer alan "Bir Hâtıra" başlıklı şiirinde adının "Muhammed" ve mahlasının da "Lutfî" olduğunu bizzat söylemektedir: "*Semiyy-i Fahr-i Âlem nâmım Muhammed/Mahlasım Lutfî'dir vekil-i Ahmed...*" bkz. Muhammed Lutfî, *Hulûsatu'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, Alvarlı Efe Hazretleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 20.

Mi'râcu'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm:

Edebiyatımızda, Hz. Peygamber'in mi'râcını konu edinen eserlere genel olarak "mi'râciyye" yahut "mi'râcnâme" adı verildiğini biliyoruz⁴⁰. Lutfi Efendi, "asırlardan beri süzülüp gelen klâsik geleneğin devam ettiğini müjdeleyen"⁴¹ söz konusu mi'râciyyesini⁴², aruzun "fe'ilâtün (fâ'ilâtün)/fe'ilâtün/fe'ilün (fa'lün)", "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün", "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" kalıplarıyla mesnevî tarzında yazmış olup, toplam 198 beyitten müteşekkildir. Birinci kalıpla yazdığı mi'râciyyenin ilk ve son beyitleri şöyledir:

Eşref-i ezmân olan leyle-i şân
Şeb-i mi'râc-ı nebî feyz-feşân

...

Kıymet-i nûr-i Muhammed ebedî
Gösterir 'âleme feyz-i Samedî⁴³

İkinci kalıpla yazdığı şiirinin ilk ve son beyitleri de şu şekildedir:

Girdi Refref bir 'azîm nûr bahrine
Daldı o dem nûr-i vahdet nehrine

...

Nazar-ı rahmet ile kıldım nazar
Ümmetine Habîbim çekme keder⁴⁴

Üçüncü kalıpla yazdığı iki şiirin ilk ve son beyitleri ise şöyledir:

1.

Götür bizden selâmımı Habîbim
İki 'âlemde derdlere tabîbim

...

40 Umûmiyetle kasîde nazım tarzında, aruzun "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" ve "mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün" kalıplarıyla yazılan mi'râciyyelerde, Hz. Peygamber'in çeşitli husûsiyetleri kısaca anlatıldıktan sonra mi'râc hadisesi âyet ve hadislerden bizzat iktibas edilerek kaleme alınmıştır. Mi'râciyyeler içinde en tanınmış olanı, XVIII. asrın ortalarında yetişmiş olan Galata Mevlevihânesi neyzenbaşısı ve şeyhi Nâyî Osman Dede'nin yazdığı eserdir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mustafa Uzun, "Mi'râciyye", *DA*, XXX, 135-136.

41 Ersöz, *a.g.e.*, s. 111.

42 Muhammed Lutfi Efendi'nin bu mi'râciyyesinin tahlili ve mi'râciyyeler arasındaki yeri için bkz. Metin Akar, "Erzurumlu Şair Muhammed Lutfi'nin Mi'râc-ı Nebî'si ve Mi'râc-nâmelerimiz Arasındaki Yeri", *Türk Kültürü*, Ağustos 1992, c. XXX, sayı: 352, s. 498-504.

43 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 45, 52.

44 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 52, 57.

Getirdi merhametle bu cihâna
Yetiştirdi o beyt-i Ümmühân'a⁴⁵

2.

Eğer doğsa dile hubb-ı Muhammed
O kalbi gark ider envâr-ı Ahmed

...

Dilersen yâr-ı gârın Ahmed olsun
Dilinde dâimâ Muhammed olsun⁴⁶

“Mevlidü'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm”

Mevlid, Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan ve çoğunlukla manzûm olarak kaleme alınan eserlere verilen isim olup, edebiyatımızda pek çok örneği bulunmaktadır. İlk Türkçe mevlidin, Süleyman Çelebi tarafından 812/1409'da yazılan *Vesiletü'n-Necât* adlı mesnevînin olduğu yaygın bir şekilde kabul görmüştür⁴⁷. Mevlidler, umûmiyetle aruzun “fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün” kalıbıyla mesnevî tarzında yazılmıştır ve şu şekilde tertip olunmuştur: “Münâcât, eseri yazan için dua isteme ve kitaptan dolayı özür dileme, âlemin yaratılış sebebinin beyânı, Hz. Peygamber'in doğumu, Hz. Peygamber'in mu'cizelerinin beyânı, Hz. Peygamber'in mi'râcı hakkında, Hz. Peygamber'in bazı vasıfları, Hz. Peygamber'in vefâtı ve kitâbın sonu hakkında”⁴⁸. Türk edebiyatında Süleyman Çelebi'den sonra mevlid kaleme alan pek çok şâir ortaya çıkmış olup, başlıcaları şunlardır: Gülşenî-i Saruhânî (ö. 888/1483'den sonra), Zâtî (ö. 953/1546), Abdurrahman Ankaravî (ö. 1107/1695-96), Nahîfî (ö. 1151/1738), Selâhaddin Uşşâkî (ö. 1195/1781), Halil Siirdî (ö. 1843), Mehmed Şa'bân Kâmî-i Âmidî (ö. 1301/1883) ve Edirne Müftüsü Fevzî Efendi (ö. 1318/1900)⁴⁹.

Son dönemde mevlid yazan şâirlerden birisi de Muhammed Lutfi Efendi'dir. Onun *Dîvân*'ında “Mevlidü'n-Nebî 'Aleyhi's-Salâtu ve's-Selâm” başlığı altında sunduğu mevlidinin 190 beyti aruzun üç ayrı kalıbıyla, son kısmı 12 dörtlük halinde 8'li hece vezniyle yazılmıştır⁵⁰. Şimdi de bunlara sırasıyla bir göz atalım.

45 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 57, 58.

46 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 58, 59.

47 Hasan Aksoy, “Mevlid (Türk Edebiyatı)”, *DİA*, XXIX, 482.

48 Naci Okçu, *Türk-İslâm Edebiyatı* (Ders Notları), Erzurum 1987, s. 68-69.

49 Bkz. Aksoy, *a.g.m.*, s. 482-483.

50 Muhammed Lutfi Efendi'nin mevlidi, yeni bir akademik çalışmaya konu olacak kadar geniş ve uzun olması sebebiyle sadece tanıtılarak ilgili kısımların ilk ve son beyitleri verilmiştir.

“Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla yazılan 152 beyitlik kısmın ilk ve son beyitleri şöyledir:

Hamd-i bî-hâd zâtına yâ Müste’ân
Varlığındır mihr ü mâhdan müstebân

...

Emr-i Hak’la kuruldu bârgâh
Teşrif ide tahtını ol pâdişâh⁵¹

Mevlidin bir bölümünün ayakta okunduğunu biliyoruz. Nitekim Lutfi Efendi, “Mahall-i Kıyam (Ayağa Kalkma Yeri)” ara başlığıyla verdiği 17 beyitlik bu kısma,

Geldi bir murg-ı sa’âdet nâgehân
Şehperiyle sığadı zahrım hemân⁵²

diye başlayarak, Rahmân olan Allah’ın rahmetini isteyenlerin Hz. Peygamber’e çokça salât ü selâm getirmesini tavsiye ederek son vermektedir:

Rahmet-i Rahmân dilersem ey kirâm
Ver Muhammed Mustafâ’ya çok selâm⁵³

Mevlid okunurken, “Yaratılmış cümle oldu şâdumân” mısraıyla başlayan “Merhaba” bahrine hüseyinî ile girilip pençgâh, uşşâk gibi makâmlara geçişler yapıldıktan sonra segâh ve hüzzâm makâmında karar kılınıp, akabinde salât ü selâm getirildiğini de biliyoruz⁵⁴. Muhammed Lutfi Efendi’nin de, “Merhabalar” başlığı altında iki şiiri vardır. Bunlardan “fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün” kalıbıyla yazılan 12 beyitlik kısmın ilk iki ve son beyitleri şöyledir:

Teşrifinle yâ Muhammed ‘arş u ferş dârü’s-selâm
Mele-i melekût okur es-salâtü ve’s-selâm

Merhabalar yâ Muhammed ‘arş u ferş dârü’s-sürûr

Kâinâtın her tarafı teşrifinle doldu nûr⁵⁵

...

Rahmet-i Rahmân dilersem ey kirâm
Ver Habîb-i Kibriyâ’ya çok selâm⁵⁶

51 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 60, 71..

52 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 71.

53 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 72.

54 Bkz. Nuri Özcan, “Mevlid (Mûsiki)”, *DİA*, XXIX, 484.

55 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 73.

56 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, aynı yer.

"Mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün" kalıbıyla yazdığı 8 beyitlik şiirine ise,

Şalâtullâh selânullâh erişe rûh-ı pâkine
Bizi bahş eyleye Mevlâ anın dergâhı hâkine⁵⁷

diye başlar. Muhammed ümmetine duâ ve esenlikler dileyip, Hz. Peygamber'in doğumu hürmetine Cenâb-ı Hakk'ın bizleri bağışlamasını isteyerek bitirir:

Şalâtullâh selânullâh bu ümmet-i Muhammed'e
Bizi bahş eyleye Allâh bu mevlid-i Muhammed'e⁵⁸

Muhammed Lutfi Efendi, mevlidinin 8'li hece vezniyle yazdığı son kısmında ise şunları söyler:

Hurmet eden rahmet bulur
Mevlidine Muhammed'in
Rahme-i nâzil olur
Mevlidine Muhammed'in

Rahmet-i Hak'arş'dan iner
Cibrîller pervâne döner
Zevk ile kudsîler konar
Mevlidine Muhammed'in

...

Nice belâlar def' olur
Dereceleri ref' olur
Hizmet idenler'afv olur
Mevlidine Muhammed'in

...

Mevlidini kim gûş ider
Bâde-i 'aşkı nûş ider
'Ummân-ı rahmet cûş ider
Mevlidine Muhammed'in

Lutfi bu gafletten uyan
Merhamet-i Hakk'a dayan

57 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 74.

58 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, aynı yer.

Ol rahmet-i Hakk'a şâyân
Mevlidine Muhammed'in⁵⁹

Kıyâmet Destânı

Muhammed Lutfî Efendi'nin kıyâmetin ahvâlinden bahsettiği ve 96 dörtlükten müteşekkil hece vezni ile yazdığı bu şiirinde zaman zaman Hz. Peygamber'e de yer vererek onun peygamberler arasındaki büyüklüğünü, ümmetine olan düşkünlüğünü ve günâhkârlara şefâatini dile getirir:

...

*Giderler Âdem'e Nûh'a ilticâ
İderler Mûsâ'ya Halîl'e ricâ
Bugün derler Muhammed'dir mültecâ
Enbiyâullâhın pîr ü civânı*

Derler gelin Muhammed'e varalım
Rahmeten li'l-'âlemîn'i⁶⁰ görelim
Nedir derdimize dermân soralım
Ne emreder şefâ'atın ummânı

...

Habîb-i Kibriyâ sensin yâ Ahmed
Sultân-ı enbiyâ zât-ı Muhammed
Bizi kabûl eyle bi-hakk-ı Ehad
Her ne kadar ettik ise 'isyânı

...

Ümmetin görünce bu hâlde Ahmed
Olur bi-ihtiyâr zât-ı Muhammed
Merhamet deryâsı meded ya Samed
Merhamet gözlerem merhamet kânı⁶¹

...

Sırâtın başına varınca Ahmed
Ümmetini görür ağılar Muhammed
Enbiyâ evliyâ derler yâ Samed
Sen selâmet eyle ehl-i imânı

59 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 75.

60 "Vemâ erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemin (Resûlüm! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik)" âyetine işâret edilmektedir. Bkz. Enbiyâ, 21/107.

61 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 80.

“Sellim sellim” duâ ider Muhammed
 Ümmeti önünce gider Muhammed
 Ümmetimi sakla amân yâ Samed
 Kerîm’sin kerem it ey kerem kânı

Muhammed ümmetin almış destine
 Nâr ne ider Muhammed’in dostuna
 Sırât sefinedir nârın üstüne
 Muhammed’dır sefinenin kaptânı⁶²

...

Cennet-i Adin’de makâm-ı Mahmûd
 Ziyârete gelir enbiyâ mevcûd
 Güneş-veş meydânda Muhammed meşhûd
 Neşr-i züvvâr ider rîh-ı Rahmânî⁶³

“Dîvânçe”

Kıyâmet Destânı’ndan sonra gelen bu kısım, esâs Dîvânçe’yi teşkil etmektedir. Dîvânçe, klâsik dîvân formuna uygun olarak kafiyelerine göre düzenlenmiş 720 şiirden meydana gelir. Vezin olarak hem aruz hem de hecenin kullanıldığı Dîvânçe’de gerek dîvân edebiyatının gerekse halk edebiyatının tür ve şekillerine rastlamak mümkündür. Muhammed Lutfi Efendi’nin, bu kısımda da Hz. Peygamber’e oldukça fazla yer verdiğini müşâhede etmekteyiz. Nitekim o, Dîvânçe’nin girişinde, Hz. Peygamber’in rahmet okyanusu, bağış kaynağı olduğunu belirterek Râhîm olan Allah’ın şânının rahmet olduğunu, bu sebeple inananlara merhamet etmesini ister:

‘Ummân-ı rahmet Ahmed’dır
 Kerem kânı Muhammed’dır
 Rahîm’in şânı rahmetdir
 Merhamet kıl yâ Rabbenâ⁶⁴

Hız. Peygamber’in “Ahmed, Mahmûd, Muhammed, Mustafâ” gibi çok meşhûr olan isimlerini biliyoruz. Lutfi Efendi’nin de bu bölümde, Onun bu “Ahmed, Muhammed, Mustafâ” isimlerine, bilhassa şiirlerinin nakarat kısımlarında çokça yer verdiği görmekteyiz:

62 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 85.

63 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 87.

64 Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 89.

15 dördlükten müteşekkil ve 8'li hece vezniyle yazdığı bir şiiri,

Şân u şerefâtı kadîm
Ahmed Muhammed Mustafâ
Hulki 'azîm zâtı kerîm
Ahmed Muhammed Mustafâ⁶⁵ kıt'asıyla başlayıp,
Mu'cizâtına yok'aded
Mâdâm ki muhtârû's-Samed
Lutfî diler senden meded
Ahmed Muhammed Mustafâ⁶⁶

diye sona ermektedir. Yine 8'li hece vezniyle yazdığı bir başka şiirinin nakaratlarında da "Ahmed Muhammed Mustafâ" ifadesi tekrar edilmektedir:

Âlemlere rahmet olan
Ahmed Muhammed Mustafâ
Hak'dan bize devlet olan
Ahmed Muhammed Mustafâ

...

Lutfî koymuş yere yüzün
Dergâhe tutmuşdur gözün
Şâm u seher olsun sözün
Ahmed Muhammed Mustafâ

Muhammed Lutfî Efendi, "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbıyla yazdığı iki gazelin mısra sonları ise "Muhammed Mustafâ" terkihiyle nihâyetlenmektedir. Örnek olması bakımından söz konusu gazellerin ilk ve son beyitlerini aktaralım:

1.

Gül-gülistân-ı melâhatdir Muhammed Mustafâ
Bülbülistân-ı belâgatdir Muhammed Mustafâ⁶⁷

...

Lutfî sür yerlere yüzler rahmet-i Rahmân hemân
Zîr-i dâmân-ı selâmetdir Muhammed Mustafâ⁶⁸

65 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 90.

66 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, aynı yer.

67 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 91.

68 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, aynı yer.

2.

Âfitâb-ı kubbe-i kübrâ Muhammed Mustafâ
Mâh-tâb-ı leyle-i Esrâ⁶⁹ Muhammed Mustafâ⁷⁰

...

Enbiyâlar evliyâlar muntazır fermânına
Lutfiyâ ezel kerem-fermâ Muhammed Mustafâ⁷¹

Muhammed Lutfî Efendi'nin *Dîvân*'ında Hz. Peygamber'le ilgili kullandığı ifadelerden birisi de "Habîb-i Kibriyâ"dır. O, bir şiirinde Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın aynısı, Rahmân olan Allah'ın esirgediği sevgilisi olduğunu belirterek, Mevlâ'nın onu âlemlere rahmet olarak gönderdiğini, irfânın kaynağı, Hakk'ın ışığı, feyz ve ihsânı, imânın özü, on sekiz bin âlemin yaratılış sebebi ve "Levlâk"⁷² emriyle sultân olduğunu beyân eder:

Mâşâallâh 'ayn-ı Kur'ân'dır Habîb-i Kibriyâ
Bârekallâh rahm-i Rahmân'dır Habîb-i Kibriyâ

Rahmeten li'l-'âlemîn halk etdi bil Mevlâ anı
Te'âlallâh kenz-i 'irfândır Habîb-i Kibriyâ

Nûr-ı Hak'dır feyz-i Hak'dır lutf-ı Hak'dır 'âleme
Hak budur ki lübb-i îmândır Habîb-i Kibriyâ

On sekiz bin 'âlemin îcâdına oldur sebab
Emr-i Levîlâk ile sultândır Habîb-i Kibriyâ⁷³

...

Şiirin son iki beytinde de Hz. Peygamber'in, "Ahmed, Muhammed, Mustafâ ve Mahmûd" isimlerini zikreden Muhammed Lutfî Efendi, onun ezelde Hakk'ın seçtiği peygamber olduğunu kaydederek iki cihân sultanı olan Resûl'un kendisine ihsânda bulunmasını ister. Zira bilmiştir ki o, sırf ihsândan ibarettir:

69 Leyle-i Esrâ: Hz. Peygamber'in, Mi'râc gecesinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Akşâ'ya yürüdüğü geçedir ki, İsrâ Sûresi'nin 1. âyetinde buna işâret vardır. Bkz. İsrâ, 17/1.

70 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, aynı yer.

71 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 92.

72 "Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâk (Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.)" hadisine işâret edilmektedir. Aliyyu'l-Kârî, Aclûnî ve Şevkânî, Sağânî'nin bu hadise "mevzû" ve "her ne kadar hadis sahih değilse de mânâsı sahih" dediğini (Sağânî, *Mevzûatu's-Sağânî*, thk. Necm Abdurrahman Halef, Beyrut 1985, s. 52, H. No: 78) kaydetmektedirler. Bkz. Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûâ fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk. Muhammed Lutfî Sabbâğ, Beyrut 1986, s. 288; İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs 'Ammâ'stehere mine'l-Ahâdis 'Alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlimiyye, Beyrut 1408 (1988), II, 164, H. No: 2123; Muhammed b. Ali Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'Ehâdisi'l-Mevdûa*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ Muallimî Yemânî, Beyrut 1987, s. 326, H. No: 1012.

73 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, aynı yer.

*Oldur Ahmed ü Muhammed Mustafâ Mahmûd odur
Der-ezel muhtâr-ı Subhân'dır Habîb-i Kibriyâ
Lutfî'ye lutfet eyâ sultân-ı kevneyn hak Resûl
Bilmişem ben mahz-ı ihsândır Habîb-i Kibriyâ⁷⁴*

Yine bir şiirine Hz. Peygamber'in "Ahmed, Muhammed, Mustafâ ve Mahmûd" isimleriyle başlayan Muhammed Lutfî Efendi, ona bu isimlerle hitap edildiğini ve bütün yaratıkların en üstününün de onun olduğunu belirtmektedir:

*Ahmed ü Mahmûd Muhammed Mustafâ derler sana
Efdal-i mevcûd Habîb-i Kibriyâ derler sana⁷⁵*

Muhammed Lutfî Efendi, "D Kafiyesi" kısmında, "Muhammed'dir kerem kânı Muhammed" nakaratlı, 6 dörtlükten oluşan ve 11'li hece vezniyle yazılmış bir şiirinde ise, Hz. Peygamber'in "men 'arefe"⁷⁶ dersine hikmet kitabı ve lütüflerin kaynağı olduğunu ifade ederek ona hikmetin hitâb olunduğunu, yüzü yerde olan Lutfî'nin kendisinden merhamet beklediğini, zira bu dergâha karşı yüzlerin yere koyulduğunu ve dillerinde "amân yâ Muhammed" sözünün düşmediğini beyân etmektedir:

*Ders-i men 'arefe kitâb-ı hikmet
Muhammed'dir kerem kânı Muhammed
Muhammed'e oldu hitâb-ı hikmet
Muhammed'dir kerem kânı Muhammed
...
Yüzü yerde Lutfî merhamet gözler
Bu dergâha karşı yeredir yüzler
Amân yâ Muhammed dillerde sözler
Muhammed'dir kerem kânı Muhammed⁷⁷*

Yine "D Kafiyesi" kısmında yer alan iki gazel de dikkatleri celbetmektedir. "Mef'ûlü/mefâ'ilü/mefâ'ilü/fe'ülün" kalıbıyla yazılan ve 6 beyitten oluşan ilk

74 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, aynı yer.

75 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 104.

76 "Men 'arefe nefsehu fekad 'arefe rabbehu (Nefsini bilen, Rabbini bilir.)" hadisine işaret edilmektedir. Aclûnî, bu hadise, Sehavî'nin asılsız, İbn Teymiyye'nin mevzû dediğini belirtmektedir. Aclûnî, *a.g.e.*, II, 262. Sem'ânî, Yahyâ b. Muâz'ın sözü olduğunu iddiâ ederken, Nevevî gayr-i sâbit olduğunu ancak mânâsının sâbit bulunduğunu kaydetmektedir. Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul tsz., s. 122; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, T.D.V. Yayınları, Ankara 2000, s. 229-230.

77 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 120-121.

gazelde Muhammed Lutfî Efendi, Hz. Peygamber'in yüce övgüsünün arşta okunduğunu, ney'inin Kerîm olan Allah'ın kürsüsünde çalındığını, bir zâtı öven Allah olduktan sonra onun yüce kıymetini takdir etmenin mümkün olmadığını, onun Hüdâ'nın dergâhı, hikmetin madeni, lütufların kaynağı olduğunu, arşın onun yüksek boyuna ulaşamayacağını, onun cömert bir kişiliğe, büyük bir ahlâka ve hikmet menbâna sâhip bulunduğunu, hidâyetin aynasının onun nurlu yüzü olduğunu kaydederek yere yüz koyup onun lütufların kaynağına yalvarılması gerektiğini zira onun deryâsının bahşişine nihâyet olmadığını söyler:

'Arş'da okunur medh-i mu'allâ-yı Muhammed
Kürsî-i Kerîm'de çalınur nây-ı Muhammed
Meddâhı ki Allah ola bir zât-ı Kerîm'in
Takdir ola mı kıymet-i vâlâ-yı Muhammed
Nûrullâh ola hilkat-ı aslı ne keremdir
'Arş-ı mehâsin rûy-ı mücellâ-yı Muhammed
Dergâh-ı Hudâ ma'den-i hikmet o kerem-kân
'Arş ulaşamaz kâmet-i bâlâ-yı Muhammed
Bir zât-ı kerîm hulk-ı 'azîm me'haz-i hikmet
Mir'ât-ı hüdâ vech-i muzayyâ-yı Muhammed
Lutfî yere yüz koy o kerem kânına yalvar
Pâyânı mı var bahşîşi deryâ-yı Muhammed⁷⁸

Muhammed Lutfî Efendi, aynı kalıpla yazılan 5 beyitlik diğer gazelinde ise, bu dünyada Muhammed'e yâr olanların, mutlaka öbür âlemde ona komşu ve onun sevgisiyle dostluk kuranların canlarına onun cennet'te sevgili olacağını, canını ona kurban edenlerin gönlünde bir gül gibi onun gülbahçesinin biteceğini söyleyerek gönül bağlayan âşıkların seher vaktinde feryâda geldiğini ve bunlara da O'nun mağarasının can olduğunu, Lutfî gibi gönlü yaralılara Mevlâ'nın şefkat etmesini ve O'nun pazarına bu ümmeti kabul buyurmasını ister:

*Her kim ki olur iş bu cihân yâr-i Muhammed
Elbette olur uhrâda ol câr-i Muhammed
Muhabbet-i Muhammed ile eyleyen ülfet
Cennetde olur cânına dil-dâr-ı Muhammed*

78 Muhammed Lutfî, a.g.e., s. 122.

*Her kim ki ider cânını Muhammed'e kurbân
Gönlünde biter gül gibi gülzâr-ı Muhammed*

Feryâda gelir vakt-i seher 'âşık-ı dil-bend
Ma'şûkuna karşı cân olur gâr-ı Muhammed

Lutfî gibi dil-hastelere rahmede Mevlâ
Kabûl ede bu ümmeti bâzâr-ı Muhammed⁷⁹

Muhammed Lutfî Efendi, "Re Kafiyesi"nde, "mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmış olan 6 beyitlik bir gazelinde, Hz. Peygamber'in Hudâ'nın ışığı ve sevgilisi olduğunu belirterek bu ümmete onun büyük bir devlet ve tüm dertlere dermân, bütün âlemlere rahmet, merhametin kapısı ve lütufların kaynağı olduğunu söyler:

...

*Hudâ'nın nûru Ahmed'dir habîbullah Muhammed'dir
Bu ümmete ne devletdir kamû derde devâ derler*

...

*Bütün âlemlere rahmet odur ebvâb-ı merhamet
Bulur devlet olan ümmet kerem kânı vefâ derler⁸⁰*

Muhammed Lutfî Efendi, Hz. Peygamber'i bir başka şiirinde şöyle tasvir eder: O, risâlet gülbahçesinde açılmış bir güldür; hidâyet bağının gülü ve reyhanı odur; güneş onun yüzünün ziyâsının nûrundan ışığını alır; hikmet tahtının sultânı, ilâhî sırların hazinesi, merhamet okyanusu ve Celâl olan Hakk'ın cemâlini seyreden odur; o, parlak ve yüce bir nûrdur; "Kâbe kavseyn"⁸¹ harimliğinde misâfir olan odur. Muhammed Lutfî, onun eksiksiz merhametinden istirham eder, zira kıyâmet gününde günahkârların derdine dermân olacak olan odur:

*Gülistân-ı risâletde gül-i handân Muhammed'dir
O bostân-ı hidâyetde gül ü reyhân Muhammed'dir*

*Güneşler yüzünün nûr-ı ziyâsından nümâyîşdir
Sudûr-ı taht-ı hikmetde olan sultân Muhammed'dir*

Künûz-ı sırr-ı Subhânî odur merhamet 'ummânî

79 Muhammed Lutfî, a.g.e., aynı yer.

80 Muhammed Lutfî, a.g.e., s. 175-176.

81 "Kâbe kavseyni ev ednâ (O kadar ki birleştirilmiş iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu)" âyetine işâret edilmektedir. Bkz. Necm, 53/9.

*Cemâl-i zü'l-celâl'ini eden seyrân Muhammed'dir
 O bir nûr-ı mücellâdır o bir nûr-ı mu'allâdır
 Harem-i "kâbe kavseyn"de olan mihmân Muhammed'dir
 Muhammed Lutfi müsterhim kemâl-i merhametinden
 'Usâtın derdine rûz-i cezâ dermân Muhammed'dir⁸²*

Kıyâmet günü mahşerdeki onları bekler; çünkü o, yaratıkların hayırlısı, Hakk'ın nûru, asılların aslıdır; o günde nebiler onu önder seçer ve o şefâ'at kapısının açılması için Hakk'a niyâzda bulunur, Hak da kabul eder; kerem sâhibi Hak, onu hidâyet yolunun rehberi kılmıştır, vuslata sâlikler ancak onunla vâsıl olur; son peygamber ve nebilere kılavuzu odur, hidâyet ışığının güzelidir ki bütün resûller onun nurundan yaratılmıştır; o, âleme hidâyet güneşi, Zât-ı Kibriyâ'nın sevgilisidir; kıyâmet gününde en önde o iki cihân güneşi vardır; ümmeti ondan istirahatda bulunur, çünkü o, merhametin madenidir, Lutfi'yi de lutfuyla ümmetliğine kabûl etsin:

*Gözler seni rûz-ı cezâ mevcûd-ı mahşer yâ Resûl
 Hayrül-verâ sensin hemân ey nûr-i Hak asl-ı usûl
 Yevm-i kıyâm enbiyâlar intihâb eyler seni
 Bâb-ı şefâ'at fethine niyâzın eyler Hak kabûl
 Rehber-i râh-ı hidâyet kıldı seni o zü'l-kerem
 Vâsıl olanlar sen ile buldu reh-i vasla vüsûl
 Âhir zamân peygamberi enbiyâların rehberi
 Nûr-ı hidâyet dilberi halk oldu nûrundan rusûl
 'Âleme hurşid-i hüdâ Habîb-i Zât-ı Kibriyâ
 Rûz-ı kıyâmet muktedâ her dü-serâ şem'-i sübûl
 İstirhâm eyler ümmetin merhametin ma'denisin
 Lutfi'ye lutfet yâ Resûl biz ümmetin eyle kabûl⁸³*

Muhammed Lutfi Efendi'nin sabrı tükenmiştir artık. Hz. Peygamber'in gelmesini beklemeye tahammülü yoktur. Ona artan bir özlem ve iştiaqla şöyle seslenir: Gel ey Hudâ'nın nûru, gönüller senin aşkının sefâsından, şevkin şifâsını bularak rûhânî zevke varırlar; gel ey hidâyet güneşi, bütün nebiler feyzi hep senden alırlar, insanlar ancak seninle mutluluğa kavuşur; gel ey Ahmed, gel ey Mahmûd, Muhammed, Mustafâ sensin ki, Hak'dan başkası seni övme-

82 Muhammed Lutfi, a.g.e., s. 176-177.

83 Muhammed Lutfi, a.g.e., s. 262.

miştir; gel ey mârifetlerin güneşi, merhametin kaynağı, bağış ırmağı ki, bütün dünya ruhlarını fedâ edip sana kurbân olmuştur; gel ey risâlet güneşinin burcuna nûru bahşeden, ki bütün arş ile ferş senin nûrunun ışığıyla dolmuştur; gel ey her şeyin üstâdı, sen risâlet meclisinde gönül alansın, güzel Hakk'ın ih-sanından dolayı bulunmaz yüce bir güneşsin; gel ey Kerîm olan Hakk'ın va'di ile müjdelenen sevgili, yüce şân sâhibi Allah kıyâmet gününde seni râzı ede; gel ey Mevlâ'nın sevgilisi, bu Lutfi senin dergâhında bir köledir, acaba Allah bu ümmetin hatâ ve günâhlarını bağışlar mı?

*Gel ey nûr-i Hudâ diller senin aşkın safâsından
Ederler zevk-ı rûhânî bulub şevkin şifâsından*

*Gel ey şems-i hüdâ senden alup hep enbiyâ feyzi
Sa'âdetmend olan oldu habîbullah hüdâsından*

*Gel ey Ahmed gel ey Mahmûd Muhammed Mustafâ sensin
Sana meddâh olan kimdir Hudâ'nın mâ'adâsından*

*Gel ey mihr-i me'ârif merhamet kânı kerem nehri
Bütün 'âlem sana kurbân geçüp rûhî fedâsından*

*Gel ey şems-i risâlet burcuna bahşeyleyen nûru
Kamû 'arş ile ferş dolmuş senin nûrun ziyâsından*

*Gel ey üstâd-ı küll bezm-i risâletde dil-ârâsın
Bulunmaz mihr-i vâlâsın güzel Hakk'ın 'atâsından*

*Gel ey va'd-i kerîm-i Hak ile tebşîr olan cânân
Seni râzı ede Allâh yarın şân-ı 'ulâsından*

*Gel ey mahbûb-i Mevlâ dergehinde bir gulâm Lutfi
'Aceb geçmez mi bir Allah bu ümmetin hatâsından⁸⁴*

Muhammed Lutfi Efendi'nin Resûlulâh'a olan övgüleri devam eder: Ey Resûl, güneş ve ay senin cemâlinin bir zerresidir, yıldızlar hâlinin çizgilerini hep tavaf eder; arş, ferş ve dokuz felek senin aşkın ile döner, âleme hayret veren senin hayalinin zevkidir; on sekiz bin âlemin sırlarını öğreten, bitimsiz şarabının zevk ve neş'esidir; Hak seni övdü ki, levh u kalem hayret içindedir, senin hasbihâlin kıyamet gününe kadar yazmakla bitmez; Azrâil, senin ayağının toprağına inmezdi, Hak katında kavuşma sevgin çok fazladır; Allah nazârından saklasın, âlemlere rahmet olarak gönderildin, onun nûrusun, dünya ve âhîret kutlu yüzünün doğuş yeridir; Allah'a şükürler olsun, sen Hakk'ın sevgili-

84 Muhammed Lutfi, a.g.e., s. 314.

sisin, bize peygamber oldun, insanlar içinde bir örneğin asla bulunmaz; Lutfî, "Levlâk" rütbene itimat eder, n'olur ümmetinin günâhkârlarına da güzelliğini göster:

Mihr ü mâh bir zerresidir nûr-i cemâlin yâ Resûl
Bu nücûm eyler tavaf hep hatt-ı hâlin yâ Resûl

'Arş u ferş ü nüh-felek devrân eder 'ışkın ile
'Âleme hayret veren zevk-i hayâlin yâ Resûl

On sekiz bin 'âlemin esrârını ta'lîm eden
Neş'e-i şevk-ı şerâb-ı lâ-yezâlin yâ Resûl

Hak seni medheyledi levh u kalem hayrettedir
Haşre dek yazmak ne mümkün hasb-i hâlin yâ Resûl

Hak-i pâ-y-i Hazret'e etmezdi 'Azrâil nüzûl
'İnd-i Hak'da gâyet hubb-ı visâlin yâ Resûl

Mâşâallâh rahmeten-li'l-âlemînsin nûr-i Hak
Matla'ıdır dü-cihân ruhsâr-ı âlin yâ Resûl

Hamdû li'llâh sen habîb-i Hak resûl oldun bize
Halk içinde hiç bulunmaz misâlin yâ Resûl

Rütbe-i levlâkine Lutfî dayandı yâ Nebî
'Âsiyân-ı ümmete göster cemâlin yâ Resûl⁸⁵

Hz. Peygamber'in, gönlüne nûrdan bir eser olduğunu ifade eden Muhammed Lutfî Efendi⁸⁶, onu anlata anlata bitiremez. Çünkü Hz. Peygamber, Mevlâ'nın dergâhının kapısının sultânı ve bu ilâhî dergâhta Rahmân'ın nûrudur; onun cömert vücûdu bütün âlemlere rahmettir; gönderilen bütün kitaplarda onun adı vardır; melekût âleminde her gün yetmiş bin melek inerek Rahmân'ın rüzgârını reyhan gülü olan Muhammed'e bahşeyler; şayet Mevlâ'nın tecellîgâhını ziyâret edenler, kalp huzuruna mâlik olan sultânın onun olduğunu görür; Mevlâ'nın seçtiği o peygamberin huzurunda gâyet edepli ol, mal ve evlat sevgisini bırak, mâsivâdan sıyrıl, bil ki ilk olarak yaratılan Hz. Peygamber'in nûrudur; göklere yükseldiği gece, bütün peygamberlerin önderi o idi, "mecmûa-i kübrâ"da meydan alan da odur; Allahım, bu kemter kulun Lutfî'ye merhametinin denizinden n'olur bir damla bahşet ki o, büyük bir okyanustur:

85 Muhammed Lutfî, a.g.e., s. 263-264.

86 Muhammed Lutfî, a.g.e., s. 177.

Der-i dergâh-ı Mevlâ'ya olan sultân Muhammed'dir
 Bu dergâh-ı İlâhî'de nûr-i Rahmân Muhammed'dir
Kamu 'âlemlere rahmet vücûd-i cûd-i Ahmed'dir
Kütüb-i münzelesinde olan 'ayân Muhammed'dir
Melekûtta inen her günde yetmiş bin melâikdir
Rîh-i Rahmân'ı bahşeyler gül-i reyhân Muhammed'dir
Eğer oldun ise zâir tecelligâh-ı Mevlâ'yı
Huzûr-ı kalbe mâlik ol 'âlî sultân Muhammed'dir
Huzûr-ı hazret-i muhtâr-ı Mevlâ'da edebdâr ol
Gürûh-i enbiyâya bil mîr-i mîrân Muhammed'dir
Bırak mal ile evlâdın mâsivâdan olub târik
Ki evvel-i emirde bil nûr-i Mennân Muhammed'dir
İmâm-ı enbiyâ oldu o dem leyle-i Esrâ'da
O mecmû'a-i kübrâ'da alan meydân Muhammed'dir
Bu Lutfî kemterin yâ Rab bu bahr-i merhametinden
N'ola bir katre ihsânı 'azîm 'ummân Muhammed'dir⁸⁷

Muhammed Lutfî Efendi, Hz. Peygamber'in "Âlemlere rahmet olarak gönderilmesi"⁸⁸ husûsuna, yukarıda bazı şiirlerde de geçtiği üzere zaman zaman atıflarda bulunmuştur. Ancak onun, bununla yetinmeyerek 11'li hece vezninde, 9 beyitlik "Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim" nakaratlı bir şiir daha kaleme aldığını görüyoruz.

Sâhib-i makâm-ı Mahmûd Muhammed
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim
 Habîb-i Kibriyâ zâtında Ahmed
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim
 Zât-ı Muhammed'dir mihr-i hidâyet
 Vücûdu mevcûda şems-i sa'âdet
 'Âlem-i melekût eyler şehâdet
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim
 Sultân-ı serîr-i kürsî-i Levlâk
 Cemâline 'âşık ashâb-ı eflâk
 Nûrullâhdan mürekkebdir zât-ı pâk
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim

87 Muhammed Lutfî, a.g.e., s. 190.

88 Enbiyâ, 21/107.

Şöhret ü şevketi 'arş'dan a'lâdır
 Muhtâr-ı Kibriyâ nûr-ı Mevlâ'dır
 Evvel meddâh olan Hak Te'âlâ'dır
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim

Nûr-ı tecellî-i zât-ı İlâhî
 Vücûdunda cûd-ı Hakk'ın dergâhı
 Seyrun ilallâhı gösterir râhı
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim

Server-i enbiyâ Ahmed-i Muhtâr
 Hidâyet güneşi zâtında dil-dâr
 Ehl-i îmân olan olur fedâkâr
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim

İmâm-ı enbiyâ oldu âşikâr
 Kamer-i 'ilm ile meşhûr iştihâr
 Rûz-ı kıyâmetde oldur livâdâr
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim

Enbiyâlar gözler şefâ'atini
 Evliyâlar gözler işâretini
 Yüz dört kitâb nâtık risâletini
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim

Muhammed Lutfi'ye lutf ede Allâh
 Şefâ'at eyleye Hak Resûlullâh
 Hak Resûlullâhdır vallâhi billâh
 Rahmeten li'l-'âlemîndir efendim⁸⁹

Muhammed Lutfi Efendi, *Dîvânçe* kısmında "Allah'tan, kendisini Hz. Peygamber hürmetine bağışlamasını" da çokça istemektedir. Çünkü dünya ve âhirette Cemîl olan Allah'ın nûru odur:

...

*Yâ Rab beni Hazret-i Muhtâr'e bağışla
 Her iki cihânda ki odur nûr-ı Cemîl'im*⁹⁰

O, bir başka şiirinde, Hakk'ın sevgisini kalplere duyurmasını isteyerek Ahmed-i Muhtâr'a bağışlamasını arzular:

⁸⁹ Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 273-274.

⁹⁰ Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 268.

*Ey Kerîm kerem kıl merhamet buyur
Ol ism-i Gaffâr'a bağışla bizi
Yâ Rab mehabbetin kalblere duyur
Ahmed-i Muhtâr'a bağışla bizi⁹¹*

Muhammed Lutfî Efendi, yine bir şiirinde bu durumu şöyle dile getirmektedir:

*Yâ Rabbi bizi şânın olan şâna bağışla
Hurşîd-i hüdüâ Resûl-i zî-şâna bağışla
Ey şân-ı kerem merhametin bahrine bahşet
Dergâhda olan nazlı perişâna bağışla
Lutf u keremin bahrine kenar mı olur yâ
Ezelden ebed nûr-ı âli-şâna bağışla
Rahmân u Rahîm zât-ı Kadîm Hazret-i Mevlâ
Sûre-i Duhâ tebşîr-i Kur'ân'a bağışla
Hurşîd-i hüdüâ doğdu bize zât-ı Muhammed
Ol zât-ı kerem rahmet-i Rahmân'a bağışla
Yokdan bizi var eyleyen ey Kâdir u Kayyûm
Deryâ-yı kerem katre-i ummâna bağışla
Yâ Rabbi bu dem dergâhe karşı yüzümüz yok
Muhtârın olan zât-ı kerem-şâna bağışla
Sensin bize ancak ilâhî erham ü ekrem
Dergâha fedâ Lutfî'yi kurbâna bağışla⁹²*

Muhammed Lutfî Efendi, Hz. Peygamber'in hürmetine bağışlanma isteğini ısrarla sürdürür. Zira Hz. Peygamber, Allah'ın nûrundan terkîbedilmiş, onun feyziyle terbiye olunmuş, onun katında takrîbedilmiştir. Muhammed ümmeti, Hz. Peygamber'i ziyâret eder de Samed olan Allah onlara ne keremler bağışlar; onun ravzası dünyayı süslemiştir, arş ve ferş ona aydınlıktır, o, iki cihânın sultânıdır; arş ve ferş aynı zamanda ışıklarını onun ravzasından alır, melekût âlemi onu zikreder, salavâtın sırları ona'dır; yüz dört kitap onu över, Kur'ân ona verilmiştir, onun denizinde arş bir dalgadır; ümmet Medine'ye gidip Hak'tan rahmet bulurlar, ona aşk, muhabbet ne mutluluktur; Lutfî'nin yüzü yerde sana yakarır ki yâ Rab, Sen'den başka çâre bulan yoktur, bir nâz ehlini delil eyle ve onun ve ehl-i beyt'inin hürmetine bizi bağışla:

91 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 423.

92 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 359-360.

Nûrullâh'dan mürekkebdir Muhammed
 Feyzullâh'dan müeddebdir Muhammed
 'İndallâh'da mukarrebdir Muhammed
 Yâ Rab Muhammed'e bağışla bizi

Ümmet-i Muhammed zâir-i Ahmed
 Oldular kâsıd-ı kabr-i Muhammed
 Ne keremler etdi Allahu's-Samed
 Yâ Rab Muhammed'e bağışla bizi

Ravza-i Muhammed 'âlem-ârâdır
 'Arş ile ferş Muhammed'e garrâdır
 Muhammed sultân-ı her dü-serâdır
 Yâ Rab Muhammed'e bağışla bizi

'Arş u ferş ravzadan alur envârı
 'Âlem-i melekût eyler ezkârı
 Muhammed'e salavâtın esrârı
 Yâ Rab Muhammed'e bağışla bizi

Muhammed meddâhı yüz dört kitâbdır
 Kur'ân ancak Muhammed'e hitâbdır
 Bahr-i Muhammed'de 'arş bir habâbdır
 Yâ Rab Muhammed'e bağışla bizi

Medîne-i Münevvere'ye ümmet
 Doldular buldular Allah'dan rahmet
 Ne sa'âdet Muhammed'e mehabbet
 Yâ Rab Muhammed'e bağışla bizi

Yüzü yerde Lutfî eyler niyâzı
 Senden özge yokdur bir çâre-sâzı
 Yâ Rab delîleyle bir ehl-i nâzı
 Âl-i Muhammed'e bağışla bizi⁹³

Muhammed Lutfî Efendi'nin, *Dîvân*'ında yer yer halk şiirinin şekil ve ne-
 vilerini de kullandığını yukarıda belirtmiştik. İşte onun bu tarzda kullandığı
 türlerden birisi de türkü çeşitlerinden olan nenni (ninni)dir⁹⁴. Ancak o, ninni-
 sini bir çocuğu uyutmak için söylemez. O, Hz. Peygamber'in yüceliğini, büyük-

93 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 438-439.

94 Çocukları uyutmak için söylenen manzûm ve basit makâmlı sözlere nenni (ninni) adı verildiğini bi-
 liyoruz. Ninnilerde, anne çocuğu hakkında iyi dilek ve temennilerini ve kendi sevinç ve hüznlerini
 yanık bir edayla terennüm eder. Bkz. Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, T.D.K. Yayınları, Ankara
 2004, s. 290.

“Na’t-ı Resûlullah”

Muhammed Lutfî Efendi, *Dîvânçe*'nin dışınca ayrıca mesnevî tarzında 20 beyitten müteşekkil bir na't da kaleme almıştır. O, “Na’t-ı Resûlullah” başlığıyla sunduğu bu na'tında, Hz. Peygamber'i şöyle tanıtır: O, âleme apaçık bir nûrdur, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir, Mevlâ'nın tecelligâhı olup, tüm yüceliklerden yücedir; nebilerin önderi, reisi, bütün âlemlere hidâyet ışığıdır; her zaman Allah'ın selât ve selâmı onun üzerindedir, gözlerimin ışığı pak rûhuna ola; O, ilâhî yüce dergâhtır, bu dinin ana caddesi odur; Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer onun arkadaşları, yanındaki kıymetli dostları, Hz. Osman ve Ali ise risâletin gülleridir ki, bu dört sahâbe ilk velîlerdir. Ehl-i beytine, ashâbına selâm olsun, O, herkese hidâyet ışığıdır:

Muhammed 'âleme nûr-ı mübîndir
Muhammed rahmeten li'l-'âlemîndir

Tecelligâh-ı Mevlâ'dır Muhammed
Kamû a'lâdan a'lâdır Muhammed

İmâm-ı enbiyâdır muktedâdır
Kamû 'âlemlere nûr-i hüdâdır

...

Salâtullâh selânullâh dem-â-dem
Ola rûh-ı pâkine nûr-i dîdem

O dergâh-ı mu'allâ-yı ilâhî

Muhammed'dir bu dînin şâh-râhı

....

Ebûbekir 'Ömer'dir Yâr-ı Gâr'ın
Refiklerin mükerrem hem-civârın

Nübüvvet gülleri 'Osmân 'Alî'dir
Bu çehâr-yâr velîler evvelidir

Âl-i ashâbına olsun salavât

Muhammed cümleye nûr-i hidâyet⁹⁶

...

96 Muhammed Lutfî, *a.g.e.*, s. 484.

“Mehabbet-nâme”

Tasavvufta, Hakk’a vuslatın bir yolunun da aşk, muhabbet⁹⁷ ve muhabbetin de Muhammed’le olduğunu⁹⁸ biliyoruz. Ayrıca, Sultân II. Mahmûd’un eşi ve Abdulmecîd’in annesi Bezm-i Âlem Vâlide Sultân’ın, “*Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl/Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl/Zuhûrundan Bezm-i Âlem oldu vâsıl*” mısraları da meşhûrdur.

Muhammed Lutfî Efendi’nin de, pek çok şiirinde bu hususa doğrudan yahut dolaylı olarak temas ettiğini görmekteyiz. Ona göre, gönül muhabbetten bir ses, sedâ alırsa, can evinden mâsivâyı sıyırıp atar; muhabbet, can kevserinin neşesi ve ebedî bir hayat, nebilerin başına tac, Allah dostlarına doğru yol, âşıklara kol ve kanat, saâdet ve hidâyetten eserdir; muhabbet içkisi, Hakk’ın emriyle ezel meclisinde hazırlanmıştır; âlemin canlılığı, hayâtı muhabbet ile dir; Hz. Âdem, muhabbet denizine batmış, yüce cenneti elden bırakmış ve Hudâ’ya cân u gönülden âşık olmuştur. Muhabbet, Hz. Âdem’i cennetlerden almış, ebedî mülkden çıkarmış, Serendip Dağı’na indirerek gözünden yaşları sel edip akıtmıştır. Sonra Hz. Âdem, muhabbet kayığına binmiş, sürekli muhabbet denizini gezmiştir. Muhabbet, rahmet nûrunun kayığı olup, muhabbetle Muhammed’i bulmuştur. Can evine muhabbet ateşi düşmüş ve gözüne muhabbet ışığı girmiştir. Feryat ve figânı sahraları kaplamıştır. Umulur ki aynı şekilde hikmetin sırlarını bula. Allah’ın sevgilisi Muhammed’i arayıp, her gördüğü eşyâya onu sorardı. Muhammed’in adı anılınca kalbine Rahmân’ın kokusu ve Mennân’ın sırları dolardı. Yüzünde Muhammed’in nûru vardı ve bilirdi ki, Ahmed’in rûhu Hakk’ın nûrudur. Muhammed’le derdine çâre bulup, onunla bağışlanmaya fermân aldı. Hak Teâlâ bütün âlemleri onun hürmetine yaratmıştır. Hz. Âdem onun kıymetini bilip, yürekten muhabbetini taşıdı, mâsivânın kayıtlarından sıyrılarak ona vuslat için açladı. Muhammed ile Hakk’a vuslat bulup, muhabbetine muhabbet etti. ondan önce her ne kadar peygamber gelmişse de Muhammed’in muhabbeti hepsinden mukaddemdir. Gönüllerinin derinliğinde Ahmed’in sevgisi vardır, bakış yerleri Muhammed’in aynasıdır. Hudâ, ruhlarını yarattı, eşlerini münevver eyledi. Yüzlerinde Muhammed’in nûru, sözlerinde muhabbeti vardır. Muhammed ile peygamberlik makâmına kavuştular. Risâletin doğuş yeri, Muhammed’dir. Yâ Rabbi, bu Muhammed Lutfî’yi onun kurbuna yaklaşanlardan eyle:

97 Bu konuda bkz. Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1998, s. 100. Tasavvufta muhabbet kavramı hk. geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, “Muhabbet”, *DİA*, XXX, 386-388.

98 Ersöz, *a.g.e.*, 114.

Mehabbetden dil alursa nevâyı
Bırakır cangâhından mâsivâyı

Mehabbet neş'e-yi kevser-i cândır
Mehabbet bir hayât-ı câvidândır

Mehabbetdir nebîler başına tâc
Mehabbet evliyâyâ râh-ı minhâc

Mehabbet âşıklara bâl ü perdir
Sa'âdetden hidâyetden eserdir

Mehabbet bâdesi bezm-i ezelden
Müheyyâ oldu emr-i Lem-yezel'den

Mehabbetdir hâyât-ı rûh-ı 'âlem
Mehabbet bahrine gark oldu Âdem

Bırakdı cennet-i a'lâyı elden
Hudâ'ya 'âşık oldu cân u dilden

Mehabbet Âdem'in aldı cinândan
Çıkardı anı mülk-i câvidândan

Serendib Dağı'na indirdi anı
Gözünden sel edip âb-ı revânı

Mehabbet zevrâkına bindi Âdem
Mehabbet bahrini gezdi dem-â-dem

Mehabbet zevrâk-ı nûr-ı rahmet oldu
Mehabbetle Muhammed'ini buldı

Düşüp cângâhına nâr-ı mehabbet
Girip dîdesine nûr-ı mehabbet

Tutup sahrâları feryâd-ı âhı
Bula esrâr-ı hikmetin kemâhî

Habîbullâh Muhammed'i arardı
Kamu gördüğü eşyâdan sorardı

Muhammed yâd olunca bûy-ı Rahmân
Dolardı kalbine esrâr-ı Mennân

Cemâlinde idi nûr-ı Muhammed
Bilirdi nûr-ı Hak'dır rûh-ı Ahmed

Muhammed'le bula derdine dermân
Muhammed'le ala afvine fermân

Kamu 'âlemleri halketdi Mevlâ
Muhammed hurmetine Hak Te'âlâ

Bilir Hazret-i Âdem kıymetini
Taşırdı cân ile mehabbetini

Kuyûd-ı mâsivâdan 'uryân oldu
Muhammed vuslatına giryân oldu

Muhammed ile bula Hakk'a vuslat
Mehabbetine eyledi mehabbet

*Ne kadar enbiyâ ki geldi akdem
Mehabbet-i Muhammed'dir mukaddem*

*Derûn-ı dillerinde hubb-ı Ahmed
Nazargâhları mir'ât-ı Muhammed*

*Hudâ halk eyledi ervâhlarını
Münevver eyledi eşbâhlarını*

*Muhammed'in nûrudur yüzlerinde
Mehabbet-i Muhammed sözlerinde*

*Muhammed ile buldular nübüvvet
Muhammed'dir tulû'gâh-ı risâlet*

*Muhammed Lutfi'yi n'olur ki yâ Rab
Muhammed kurbine eyle mukarreb⁹⁹*

SONUÇ

Çalışmamızda görülmüştür ki, Muhammed Lutfi Efendi, son dönem Nakşî-Hâlidî şeyhleri ve şâirleri arasında önemli bir yere sâhiptir. Onun Muhammedî meşreple, Nakşî, Kâdirî, Mevlevî neşvelerinde bir mürşid şâir olduğu kaydedilmektedir. Muhammed Lutfi Efendi, Erzurum halkı arasında "Alvarlı Efe" kısa adıyla "Efe" olarak tanınmış olup, İbrahim Hakkı Hazretleri'nden sonra en çok sevilip sayılan bir şahsiyettir. Neredeyse bir asra yakın (88 yıl) ömrü boyunca zâhidâne bir hayat yaşamış olan Muhammed Lutfi Efendi, dünya malına, mülküne asla itibar etmemiş, gerek fakir ve fukarâya yardım etmesi, gerek temiz giyinip kuşanması, mütevâzi ve vakarlı bir kişiliği, gerekse cömertliği ve misafirperverliğiyle herkesin takdir ve beğenisini toplamayı bilmiştir.

⁹⁹ Muhammed Lutfi, *a.g.e.*, s. 492-493.

Eskilerin elsine-i selâse dedikleri üç dilde, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Muhammed Lutfî Efendi'nin şiirleri vefatından sonra oğlu Hacı Seyfeddin Efendi (Mazlumoğlu) tarafından derlenerek *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî* adıyla mevcut yazma nüshaların karşılaştırılması sûretiyle neşredilmiştir. Bu eserde, çeşitli nazım şekilleriyle söylenen yedi yüzü aşkın şiir mevcuttur ve oldukça sade bir Türkçe'nin kullanıldığı bu şiirlerden bazıları da bestelenmiştir.

Şiirlerinde daha çok Allah aşkı, Hz. Peygamber sevgisi, çâr yâr-ı güzîn ve ehl-i beyt'e bağlılık ile çeşitli dinî-tasavvufî konular işlenmiş olup, bunlar içinde Hz. Peygamber sevgisinin diğerlerine göre daha çok ön plana çıktığı ve vurgulandığı müşâhede edilmektedir. Nitekim o, söz konusu eserinde, "İlticâ-nâme"den hemen sonra "Mi'râcu'n-Nebî" ve "Mevlidü'n-Nebî" başlıkları altında bir mi'râciyye ve mevlid kaleme alarak Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılığının ne derece ileride olduğunu göstermeye çalışmıştır. O, bununla da yetinmemiş, esâs *Dîvânçe*'yi oluşturan kısımda da Hz. Peygamber'in pek çok vasfını sıralayarak övgülerde bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in yüce ahlâkı ile ahlâklanmış ve sohbetlerinde Kur'ân'ın yanı sıra onun hadislerine yer veren Muhammed Lutfî Efendi, şiirlerinde ayrıca, Hz. Peygamber'in başta "Ahmed, Mahmûd, Muhammed, Mustafâ" isimleri olmak üzere "Habîb-i Kibriyâ", "Habîbullah", "Kerem kânı", "Rahmeten li'l-âlemîn", "Nûr-i Hudâ" ve "İmâm-ı Enbiyâ" gibi husûsiyetlerini oldukça yoğun bir duygu ve düşünce atmosferi içerisinde dile getirmiştir.

Muhammed Lutfî Efendi, "Mehabbet-nâme" başlığı altında ise, muhabbete ve Hz. Adem'in muhabbetle Hz. Peygamber'i arayıp buluşuna dikkat çekmiştir. Ona göre muhabbet, can kevserinin neşesi ve ebedî bir hayat, nebilerin başına tac, Allah dostlarına doğru yol, âşıklara kol ve kanat, saâdet ve hidâyetten eserdir. Kâinâtın canlılığı, hayâtı muhabbetledir. Muhabbet, Hz. Adem'i cennetten alıp, yeryüzüne indirmiştir. Sonra Hz. Âdem, muhabbet kayığına binip Hz. Peygamber'i arayıp bulmuştur. Allah, her şeyi Hz. Peygamber'in hürmetine yaratmıştır. Hz. Âdem başta olmak üzere bütün nebilerin gönlünün derinliğinde onun sevgisi vardır. Onunla risâlet makâmına ulaşmışlardır.

Kısaca özetlemek gerekirse, Muhammed Lutfî Efendi, ister kavli, ister fiili olsun her hâliyle Hz. Peygamber'e âşık, sadık ve bağlı bir zât olup, şiirlerinde bu durum çok net bir şekilde müşâhede edilmektedir.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs 'Ammaş tehere mine'l-Ahâdis 'Alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408 (1988).

Akar, Metin, "Erzurumlu Şair Muhammed Lütfî'nin Mi'râcü'n-Nebî'si ve Mi'râc-nâmelerimiz Arasındaki Yeri", *Türk Kültürü*, Ağustos 1992, c. XXX, sayı: 352, s. 498-504.

Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001.

Aksoy, Hasan, "Mevlid (Türk Edebiyatı)", *DİA*, XXIX, 482.

Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfûâ fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk. Muhammed Lutfi Sabbâğ, Beyrut 1986.

Aras, M. Sıtkı, *Erzurum'un Manevi Mimarları*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1996.

Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, T.D.K. Yayınları, Ankara 2004.

Ersöz, Ahmed, *Alvarlı Efe Hazretleri*, Nil Yayınları, İzmir 1991.

Güllüce, Veysel, "Alvarlı Efe'nin Hulâsatu'l-Hakâik'inde Kur'ânî Motifler", *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu* (26-28 Haziran 2006), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basımevi, Erzurum 2007, c. I, s. 370.

<http://www.erkurum.pol.tr/erkurum/ilceler/ilceler.htm>

Kasır, Hasan Ali, *Erzurum Şairleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.

Kıyıcı, Selahattin, "Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi", *DİA*, II, 552.

Kutlu, Hüseyin, *Hâce Muhammed Lutfi (Efe Hazretleri), Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, Alvarlı Efe Hazretleri Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Mazlumoğlu, Hacı Seyfeddin, "Hidâyet Bahçeleri: Meşâhir-i Ulemâ-i Kibâirinden Hâce Muhammed Lutfi, Lâkab-ı Meşhûriyle Efe Hazretleri", *Hulâsatu'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi* (içinde), İrfan Matbaası, İstanbul 1974, s. 502-515..

Muhammed Lutfi Efendi, *Hulâsatu'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi*, İrfan Matbaası, İstanbul 1974.

_____, *Hulâsatu'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, Alvarlı Efe Hazretleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

Okçu, Naci, *Türk-İslâm Edebiyatı* (Ders Notları), Erzurum 1987.

Özcan, Nuri, "Mevlid (Mûsiki)", *DİA*, XXIX, 484.

Özçelik, Mustafa, *Gül'e Salavât*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006.

Sağânî, *Mevzûatu's-Sağânî*, thk. Necm Abdurrahman Halef, Beyrut 1985.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-Mecmûa fi'-Ehâdisi'l-Mevdûa*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ Muallimî Yemânî, Beyrut 1987.

Topdağı, Hacı Bekir, *Şehr-i Erzurum ve Çevresinde Medfun Mânâ Âleminin Defineleri'ni Takdim*, haz. Ekrem Bakırcı, Erzurum tsz

Türer, Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1998.

Uludağ, Süleyman, "Muhabbet", *DİA*, XXX, 386-388.

Uzun, Mustafa, "Mi'râciyye", *DİA*, XXX, 135-136.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, T.D.V. Yayınları, Ankara 2000.

Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul tsz.

Yücer, H. Mahmut, *Osmanlı Tolumunda Tasavvuf* (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İstanbul 2003.